

Свещените книги на Древен Египет

КНИГА НА МЪРТВИТЕ

Преводът е направен по:

E. Naville. Das ägyptische Tottenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie. Bd. I–II
Berlin, 1886; E. A. W. Budge. The Chapters of Coming Forth by day or the
Theban recension of the Book of the Dead. vol. I–III, London, 1910.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да
бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без
изричното съгласие на „Изток-Запад“.

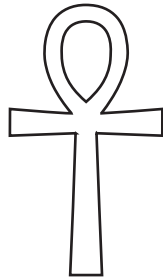
© Теодор Леков, съставителство и превод, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-232-3

КНИГА НА МЪРТВИТЕ

Превод от древноегипетски и бележки
Теодор Леков

Съдържание

Предисловие / 7

Книга на мъртвите / 13

Коментари / 623

– ПРЕДИСЛОВИЕ –

„Книга на мъртвите“ е за древните египтяни онова, което за християните е Старият завет (или поне това е съвременната представа за нея). Многократно превеждана и издавана на основните европейски езици, тя е придобила в съвременния свят популярност като емблематично произведение на древноегипетската цивилизация. Парадоксално: въпреки това и днес знаем много малко за тази книга, за нейното предназначение, композиция и структура. Много често дори основни свързани с нея представи и факти, които се разпространяват извън сферата на тясно специализираната литература, са неверни и подвеждащи.

„Книга на мъртвите“ е наследник на хилядолетна традиция, която за първи път е документирана в епохата на строителството на пирамидите. Някои от заклинанията на книгата са част от „Текстове на пирамидите“, записани за пръв път в царските гробници в средата на III хил.пр.Хр. В основата си обаче тези заклинания принадлежат на епохата на Средното царство и са част от корпуса на „Текстове на саркофазите“. В епохата на Новото царство (средата на II хил.пр.Хр.) заклинанията се появяват изписани на папирус като част от погребалния инвентар. Традицията на заклинанията от „Книга на мъртвите“ включва множество варианти, промени, често неразбиране и грешки при преписването ѝ, което затруднява съвременния изследовател в опита му да направи адекватен превод на текстовете. Самата „Книга на мъртвите“ преживява също дълъг период на развитие и промени – от епохата на Новото царство чак до гръкоримския период. Затова е особено трудно да се говори за единно произведение, въпреки че вероятно е една от най-известните книги в историята на човечеството.

Развитието на книгата се дължи отчасти и на характерната тенденция да се търсят по-икономични средства за постигане на определени цели в погребалната практика. Ако за изготвянето на надписите в царската гробница са необходими писари, каменоделци и сложна орга-

низация на труд, за да бъдат издълбани в камъка надписите на „Текстовете на пирамидите“, ако за направата на дървените ковчези, върху които са изписвани „Текстове на саркофазите“ са необходими също много усилия и труд, изписването на заклинанията върху папирус е сравнително по-лека задача. Това твърдение често води след себе си до заключението, че „Книга на мъртвите“ е предназначена за широки слоеве от населението, а появата ѝ е свързана с навлизането на погребалните практики, които до този момент са предназначени за царя и неговото семейство, за елита – и дори за простолюдието. Появяват се много копия, повечето от които изготвяни серийно и впоследствие продавани. На някои копия е оставяно празно поле на мястото, където в книгата трябва да се изписва името на покойника. Впоследствие тези празни полета са запълвани с имената на клиентите. Книгата е била изготвяна често от различни писари и художници, като недоброто взаимодействие между писаря и илюстратора често е водело до разминаване на изображенията с текста, липса на място за текста и др. Объркването, грешките и изобщо серийното производство са характерни за масовата продукция на произведението. От друга страна книгата е могла да бъде притежание на сравнително заможни египтяни; анализът на титлите и положението на нейните притежатели потвърждава това.

Важен белег на заклинанията и на характера на цялата композиция са многото споменавания, че тя е тайно знание, което не бива да бъде споделяно с друг. Следователно, макар и да сочи по-голяма популярност в сравнение с известните ни заклинания от предходните периоди, „Книга на мъртвите“ е езотерично, свещено и пазено в строга тайна знание, далеч от очите на непосветените...

Представата ни за книгата е свързана с многобройните изображения на илюстрираните папируси от Новото царство – гордост за всеки голям европейски музей. В действителност заклинанията на книгата се срещат изписани и по стените на гробниците в Тиванския некропол, върху статуи, стели, скарабеи, погребални фигурки, на ленените превръзки на мумиите и др. Представата ни за „книга“ ще стане дори още по-проблематична, ако си дадем сметка, че отделни копия на произведението показват множество разлики в подредбата на заклинанията и тяхното оформление.

Понятието „Книга на мъртвите“ произхожда от названието, което арабските търсачи на антики и търговци са дали на папирусите, на-

мирани в гробниците на Новото царство. Рихард Лепсиус използва това наименование при публикацията на един от Туринските папируси през 1842 г. Тъй като това е първото научно издание на произведението, названието „Книга на мъртвите“ (Das Todtenbuch) се разпространява и запазва до днес. Древноегипетското название е „Заклинания за излизане през деня (в светлина)“ и е свързано с точно обратната представа – нов живот, възраждане, а не смърт. На Лепсиус дължим и наименованието „глави“ на отделните заклинания, което допълнително поражда представата за книга и нейната структура. Лепсиус изготвя номерация на главите (заклинанията), която се използва и до днес, въпреки някои грешки и пропуски, които прави.

Туринският папирус на Иуефанх, който Лепсиус издава, принадлежи към Саиската версия на книгата. През VII в. пр. Хр. заклинанията започват да се изписват в определен ред, който се спазва в много копия, за разлика от по-ранните версии на книгата – тези от Тиванския период (с около осем века по-стари), които показват множество различия в подредбата на отделните заклинания и техния подбор. Ако проследим внимателно развитието на това произведение трябва да отбележим, че действително то се превръща в „книга“ с формална подредба именно на етапа на развитие на Саиската версия.

Остава все още неясен отговорът на въпроса каква е била подредбата на заклинанията в епохата на Новото царство, тогава, когато папирусните свитъци се появяват за първи път в погребенията. Възможно е личните вкусове и възгледи да са доминирали при избора на отделните заклинания, но със сигурност се забелязват и определени тенденции. Например началото на копията започва със слънчев химн (глава 15 от Саиската версия) и завършва с химн към Озирис. Тематични групи заклинания са подреджани заедно и в определен ред и др. По-доброто разбиране на структурата и подредбата на книгата ще доведе и до по-ясното ни разбиране за нейните функции и предназначение.

Основните мнения в науката за предназначението ѝ се разделят в две главни посоки: книгата е описание на погребалния ритуал; и книгата е описание на странстването на мъртвия в задгробното царство. Тези две тези не са напълно взаимоизключващи се, тъй като погребалният ритуал превежда мъртвия в отвъдното и съпътства навлизането му в други сфери на космоса. Други изследователи смятат, че книгата

е само колекция от заклинания, които биха били полезни на мъртвия при различни случаи в неговия задгробен живот, следователно не отразяват някакво движение в пространството или вътрешна трансформация след смъртта, а са просто групирани по теми магически формули, подобно на списък с рецепти. Съвременните гледни точки за „Книга на мъртвите“ обаче не отчитат в пълна степен многофункционалността ѝ. Един от аспектите е това, че тя е била четена и изучавана като тайно знание приживе, т.е. не е единствено елемент от погребалния инвентар, който се поръчва, изработва и поставя в гробницата. Собствениците на копия на книга на мъртвите са в много случаи опитни писари и жреци. Указанията и приписките към заклинанията на книгата показват, че знанието, което тя носи, е особено ценено и пазено в дълбока тайна.

Няколко са външните белези, с които „Книга на мъртвите“ се отличава от предходните произведения от същата група. Това са наличието на винетки – изображения, които съпътстват текста на заклинанието и приписки – бележки и указания за изпълнението на заклинанията, много от които показват ритуалния ѝ характер.

В Тиванските гробници от периода на Новото царство (главно XIX–XX дин.) тези изображения към отделните заклинания стават неразделна част от интериора на гробничните помещения. В много случаи, вместо да се изписва текста на заклинанието, в гробницата се рисува съответната винетка, придружавана от заглавието на заклинанието. Така онова, което можем да видим подредено върху папирусния свитък в гробниците, можем да открием превърнато в изобразителна програма за цялостната декорация на гробницата. В тези случаи архитектурният план и структурата на помещенията придават ново измерение на произведението, прехвърляйки го в нови пространствени решения. Тази употреба на изображенията от „Книга на мъртвите“ допълнително разширява възможностите за изследване, защото не само че поставя произведението в още един нов контекст, но и влиза във взаимодействие с други многобройни изображения от гробниците. Това на свои ред поражда нови и нови въпроси за смисъла и подредбата на различните сцени в гробницата.

От първото издание на „Книга на мъртвите“ през 1842 г. до днес са минали 170 години, в които са се появили на бял свят стотици проучвания, публикации и преводи на текстовете от „Книга на мъртвите“.

Подробна литература по темата може да бъде открита другаде¹, тук ще бъдат споменати само основните издания и преводи. След работата на Р. Лепсиус², основополагащ труд по издаването на копията от Тиванския период прави Едуард Навил. През 1886 г. той издава в два тома първоначалната Тиванска версия на книгата от времето на XVIII–XX дин.³ Изданието на Е. Навил все още е основополагащо за превода от текстовете на „Книга на мъртвите“.

Третото водещо издание на книгата е дело на сър Уолис Бъдж⁴. Изданието му от 1910 г. е най-разпространената и достъпна версия на книгата. Освен това тя отчита както материала в изданието на Навил, така и папирусните колекции на Британския музей, куратор на който е бил сър Уолис Бъдж. В последните десетилетия се появиха множество нови публикации на папируси с „Книга на мъртвите“, но това, което продължава да липсва, е цялостно сводно издание на книгата по подобие на съществуващите издания на „Текстове на пирамидите“ и „Текстове на саркофазите“.

Книга на мъртвите е едно от произведенията на египетската литература, което е превеждано най-много. Чест на българското книгоиздаване прави фактът, че превод на книгата се е появил и на български език през 1982 г. (преведена на български от френски от Йордан Ватев).

Сред десетките издания и преводи има няколко важни и основополагащи, дело на египтолози, работили десетилетия по книгата. Сред по-старите водещ е преводът, направен от Уолис Бъдж за неговите издания на книгата, които са в няколко варианта⁵.

¹ Т. Леков, *Скритото знание. Свещените книги на Древен Египет*, „Изток-Запад“, София, 2004.

² R. Lepsius, *Das ägyptische Tottenbuch*, Berlin, 1842.

³ E. Naville, *Das ägyptische Tottenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie*. Bd. I–II, Berlin, 1886.

⁴ E. A. W. Budge, *The Chapters of Coming Forth by day or the Theban recension of the Book of the Dead*, vol. I–III, London, 1910.

⁵ *The Book of the Dead. The Hieroglyphic Transcript of Papyrus of Ani, the Translation into English and an Introduction by E. A. Wallis Budge*, New York–London 1960 (1st ed. 1913).

Пиер Баргè издава превод на френски език през 1967 г.⁶, а основният превод на немски език е дело на Ерик Хорнунг (1979)⁷.

Томас Алън през 1974 г.⁸ издава превод на „Книга на мъртвите“ на английски език с цел да замени вече остарелите преводи на Бъдж. След него и Реймънд Фокнър представя своя превод на английски език⁹, който в момента е най-разпространеното англоезично издание.

Настоящият превод е направен по основните йероглифни издания на книгата, като са отчетени и други публикации, включително и версиите на заклинанията в „Текстове на саркофазите“. Оформянето на текста в билингва – транслитерация на египетския оригинал и превод – продължава традицията на издателство „Изток-Запад“ по издаването на произведенията на древноегипетската свещена литература¹⁰. Настоящото издание, с комбинацията от транслитерация и превод, е единствено по рода си сред многобройните издания на „Книга на мъртвите“.

Текстът на заклинанията е придружен от съответните винетки там, където те съществуват, а приписките, заглавните части и поясненията, които в оригинала на книгата са изписани с червено, са със съответния цвят. Всички мои вмъквания са в квадратни скоби.

Преводът на тази свещена египетска книга е изключително трудно, изпълнено с препятствия и предизвикателства начинание. Работата по превода отне години, а всичко започна през далечната 1986 г., когато проф. Сергей Игнатов ме снабди с едно от важните издания на книгата. Искам да изкажа горещата си благодарност на него; на моите колеги и приятели; на екипа на издателство „Изток-Запад“, които направиха публикуването на този превод възможно.

⁶ P. Bargaet, *Le Livre des morts des anciens égyptiens*, Paris, 1967.

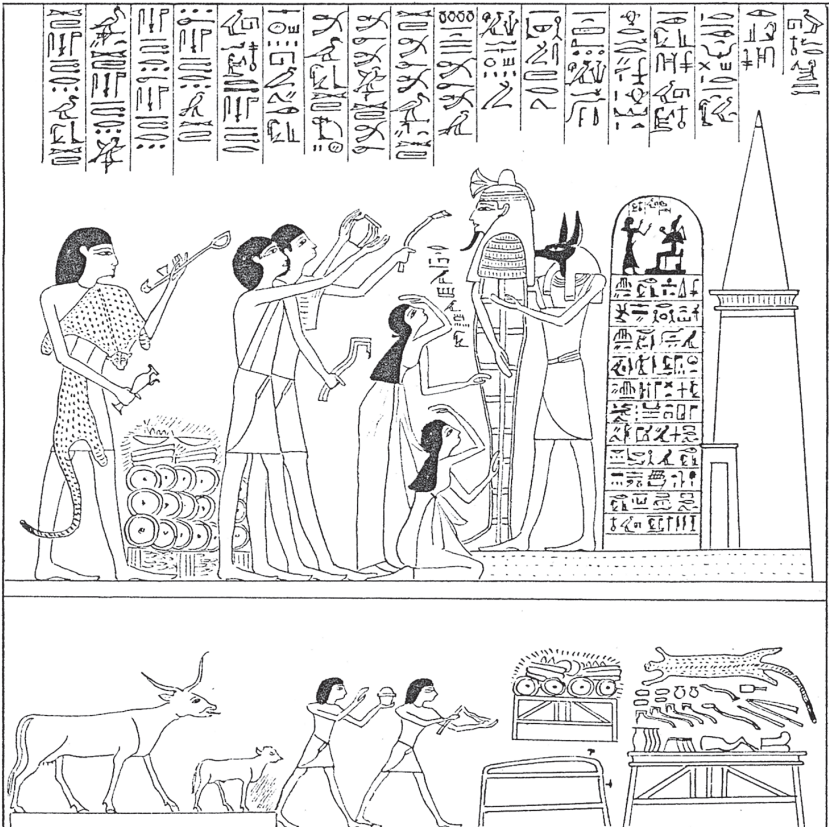
⁷ E. Hornung, *Das Totenbuch der Ägypter* (Bibliothek der Alten Welt), Zürich, 1979.

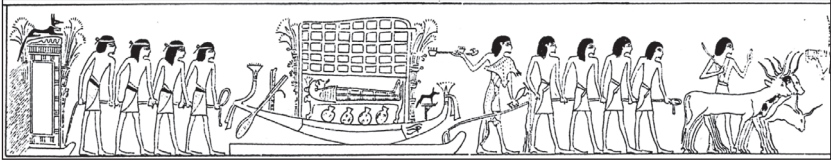
⁸ Tomas G. Allen, *The Book of the Dead or Going Forth by Day. Ideas of the Ancient Egyptians Concerning the Hereafter as Expressed in Their own Terms.* – SAOC. No. 37, Chichago, 1974.

⁹ R. O. Faulkner, *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, Austin, 1990.

¹⁰ Т. Леков, *Литанията на Ре*, „Изток-Запад“, София, 2004 и Т. Леков, *Амдуат. Записи от Скритата зала*, „Изток-Запад“, София, 2006.

– КНИГА НА МЪРТВИТЕ –

Nav. Todt. I, 1; Budge, BD, 18

*h3t-^c m r3.w n.n.w pr.t m hrw
st3.w s3h.w pr.t h3j.t imj hrt-ntr*

3h.t m imntt nfr.t

dd.t hrw n krs

ᶜk m-ht pr.t

dd mdw in NN.

ind-hr.k k3 imntt

in dhwtj njswt nhh im

ink ntr 3 n gs dp.t

ᶜh3.n.j hr.k

ink w^c m nw nn n ntr:w d3d3.t

sm3^c-hrw.j Wsjr r hftj.w.f

hrw pwj n wd^c mdwt

n(j) wj wndwt.k Wsjr

ink m nw n ntr:w ms.w hrd.w Nwt

sm3^c.w hftj.w n.w Wsjr

hnrj sbj.w hr.f

n(j) wj wndwt.k hr

ᶜh3.n.j hr.k

sbj.n.j hr rn.k

ink dhwtj sm3^c-hrw Wsjr r hftj.w.f

hrw pwj n wd^c mdwt

m hwt-sr wr.(t) imj.(t) iwnw

ink ddj s3 ddj

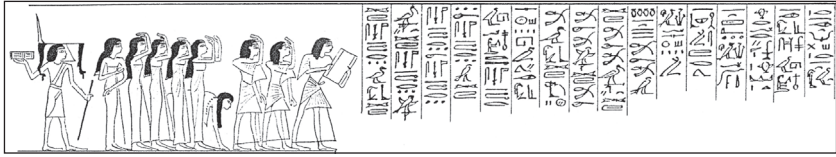
iwr.(j) im.j m ddw ms.j m ddw

wn.j hn^c h3j.w i3kbj.wt Wsjr

m idb.wj rhjt

sm3^c-hrw Wsjr r hftj.w.f

hrw.fj st

Заклинание 1

Начало на заклинанията за излизане през деня,
възхвалата и *саху*, излизането и спускането в некропола,
които са действени в прекрасния Запад,
изричат се в деня на погребението;
когато се влиза след излизането.

Изговаряне на думите от NN:

Поздравявам теб, Бик на Запада –
каза там Тот, царят на вечността-*нехех*.

Аз съм велик бог, на страната на ладията,
и сражавах се за теб.

Аз съм един от тези богове на съвета,
оневиних Озирис пред враговете му
[в] този ден на осъждането на словата.

Аз принадлежа на семейството на Озирис,
аз съм един от тези богове, родили децата на Нут,
които заклаха враговете на Озирис,
които затвориха разбунтувалите се срещу него.

Аз принадлежа на твоето семейство, Хор,
сражавах се за теб,
и грижих се за твоят име.

Аз съм Тот, който оневини Озирис пред враговете му
[в] този ден на отсъждането на словата
във Великия дом на благородника, който е в Иуну (Хелиопол).

Аз съм Този от Джеду (Бусирис), син на Този от Джеду,
заченат в Джеду, роден съм аз там.

Аз съм заедно с жалещите и с оплаквачките на Озирис
на двата бряга на Рехит,
които оправдаха Озирис срещу враговете му –
така казаха те.

R^c dḥwtj sm^{3c}-ḥrw Wsjr r ḥftj.w.f
ḥrw.fj tw
ir n.j dḥwtjwn.j ḥn^c ḥr
hrw ḥbs tšš
wn tḫwt n i^c.w wrd-ib

ss r³ n sšt³jt m r³-st³w
wn.j ḥn^c ḥr
nd k^cḥ pwj i³btj n Wsjr imj ḥm
ḥk.j pr.j m imj.w
hrw dr sbj.w m ḥm
wn.j ḥn^c ḥr hrw ḥb.w n.w Wsjr
ir(.w) ḥ³b.wt hrw
ḥ-nwt n.t ḥb
dnjt m iwnw
ink w^cb m ḏdw
r rw imj pr Wsjr
sk³j.w t³

ink m³³ št³.w m r³-st³w pn
ink šd ḥb.t n b³ m ḏdw
ink s(t)m m irj.w.f
ink wr-ḥrp(.w)-ḥm(w)
hrw rdj.t ḥnw skr ḥr mḥ³jt.f
ink šsp ḥbsj
hrw ḥbs t³ m nnj-nsw
i stknj.w b³.w mnḥ.w
m pr Wsjr
stkn.tn b³.j ikr n Wsjr NN
ḥn^c.tn r pr Wsjr
sḏm.f mj sḏm.tn
m³³.f mj m³³.tn
ḥ^c.f mj ḥ^c.tn
ḥms.f mj ḥms.tn
i ddj.w t ḥnkt
n b³.w mnḥ.w m pr Wsjr
dj.tn t ḥnkt r trj.wj
n b³ n Wsjr NN ḥn^c.tn

О, Ре, Тот, които оневинихте Озирис пред враговете му –
така казват.

Направи за мен Тот да бъда заедно с Хор,

[в] деня на обличането на Разрязания,

на отварянето на пещерите за умиването на Уредж-иб

(Уморения със сърцето),

на разтварянето на входа на тайнствата в Ра-сечау.

Аз съм заедно с Хор,

закрилящия лявата ръка на Озирис, която е сред Летополис.

Аз влизам и излизам сред тези, които са там

в деня на отблъскването на бунтовниците в Летополис.

Аз съм заедно с Хор [в] деня на празниците на Озирис,

когато са приготвени жертвите [в] деня на празника

на Шестия ден

и празника на Седмия ден (*денит*) в Иуну.

Аз съм жрец-уаб в Джеду

за Льва, напред дома на Озирис

и тези, които издигат земята.

Аз съм този, който вижда тайните в Ра-сечау.

Аз съм, който изрича ритуалната книга за Ба в Джеду.

Жрец-сетем съм по време на неговите задължения.

Аз съм „Най-великият от майсторите занаятчии“

[в] деня на даването на ладията-хену на Сокар на неговата шейна.

Аз съм, който хвана копаещия

[в] деня на изкопаването на земята в Хераклеопол.

О, вие, които карате силните Бау да се доближат

до дома на Озирис,

доближете вие моята Ба отлична на Озирис-NN

заедно с вас до дома на Озирис,

така че да чува той, така както вие чувате,

да вижда, както вие виждате,

да стои той така, както вие стоите,

да седи, както вие седите.

О, вие, които давате хляб и пиво

на силните Бау в дома на Озирис,

давайте хляб и пиво по всяко време

за Ба на Озирис-NN заедно с вас.

i wnj.w w3.t
wpj.w mtn.w
n b3.w mnĥ.w m pr n Wsjr
wn ir:f tn n.f w3t
wpj ir:f tn mtn.w
n b3 n Wsjr NN ĥn^c.tn
˘k.f m dndn
pr.f m ĥtp m pr Wsjr
nn ĥsf.tw.f nn šn^c.tw.f
˘k.f ĥsw pr.f mrw m3^c-ĥrw.f
irw wddt.f m pr Wsjr
šm.f md.t.f ĥn^c.tn
3ĥ.f ĥn^c.tn
nn gm.n.tw wn.f im
iw mh3.t sšw.tj m sp.f
nn rdj.t.k kn rh
sjp.k wj m r3.w ˘š3.t
s^cĥ^c b3.k r-ĥft-ĥr.(j)
gm.tw.f wd3 r3 tp t3
m.k wj m b3ĥ.k rw ntr.w
ph.n.j sp3.t m3^ctj
ĥ^c.kwj m ntr ˘nh
psd.wkj m psdwt imj.w pt
wnn.j mj w^c im.tn
sts nmtt(j) m ĥr-˘ĥ3
m3.j skdt s3ĥ šps d^cj Nwn
nn šn^c.wj r m33.n.j nb.w dw3t
... ĥnmm.j dĥ3w n psdt
ĥms(j) r ĥn^c.sn
njs n.j ĥrj-ĥb hn
sdm.n.j dbĥw ĥtpw
dgs.j nšm(t)
nn šn^c.tw b3.j ĥn^c nb.f
ind-ĥr.k ĥntj Imntt
Wsjr ĥrj-ib ʔ-wr
dj.k h3.j m ĥtp r imntt
šsp.j (wj) nb.w t3-dsrtt

О, вие, които отваряте пътя,
които разтваряте пътищата
за силните Бау в дома на Озирис,
отворете път за него,
разтворете вие пътищата
за Ба на Озирис-NN заедно вас,
когато влиза той яростен
и излиза умиротворен от дома на Озирис.
Не ще бъде отблъснат той, не ще бъде спрян,
а ще влиза хвален и излиза обичан; оправдан е той,
извършено е заповяданото от него в дома на Озирис.
Нека крачи той, нека говори заедно с вас,
да бъде просветлен (Ах) заедно с вас.
Не ще бъде намерена негова вина
и на везната грешка негова няма.
Не ще дадеш ти бъде прекъснато знанието.
Измери ме ти с многобройни речи,
изправи се моята Ба¹ срещу мен,
намерена е тя, цяла е речта върху земята!
Виж ме, пред теб съм, Лъв на боговете,
достигнах аз областта на Двете истини,
възсиях като жив бог,
заблестях аз като Деветките сред небето.
Съществувам като един сред вас.
Въздигнати са моите крачки в Хер-аха.
Видях аз плаването на благородния Орион, прекосяващ Нун².
Не ще бъда отблъснат аз, за да виждам господарите на Дуат.
...Подушвам жертвите на Деветката,
седа аз заедно с тях.
Призова за мен жрецът-херихеб ковчега.
Чувам жертвените [формули],
Пристъпих аз на ладията-нешемет.
Не ще бъде отблъсната моята Ба заедно с нейния господар.
Поздравявам тебе, който си начело на Запада,
Озирис, който си сред Та-ур.
Позволи да се спусна в мир към Запада,
приеха ме господарите на Свещената земя,

dd.sn n.j i3w sp-2 m htp
ir.sn n.j st r gs wr m d3d3t
šsp wj hnmmtj r tr.w
pr.j m-b3h wnn-nfr m m3^c-hrw
šms.j hr m r3-st3w Wsjr m ddw
ir.j hprw nb r dd ib.j
m bw nb mr k3.j im
ir rh m d3t tn hrj-tp t3
iw.f ir(.w) s(j) m sš.w hr krs r3-pw
iw.f pr.f m r^c nb
mr.f hn^c k r hwt.f
nn šn^c.tw.f
iw dj.tw (n.)f t hnt wr n iw.f
hr h3t n.t Wsjr
s3h.f m 3h.wt m šht-i3rw

dj.tw n.f it bdt im
hr wnn.f w3d
mj wnn.f hrj-tp t3

и казаха ми: „Възхвала, възхвала в мир!“ –
направиха те за мен място до страната на Великия в съвета.

Приемат ме Двете двойки по всяко време.

Излязох аз пред Унен-нефер като правогласен.

Следвам аз Хор в Ра-сечау, Озирис в Джеду.

Превъплъщавам се във всяка форма, за да дам сърцето си
във всяко място, пожелано от моето Ка.

Що се отнася до знаещия тази книга, докато е върху земята,
или до този, който я е изписал на гроба,

то той ще излиза всеки ден,

както и ще влиза в своето светилище,

без да бъде спрял.

И ще му бъде дадено хляб и пиво, и къс месо
на олтара на Озирис.

Ще достигне той в полетата на Сехет-иару
(Полето на тръстиките).

Ще му бъде дадено просо и пшеница там,
така че ще съществува разцъфнал,
както е съществувал върху земята.